

İnsanlık Tarihini Ortaya Koyan Bir Kavram; Oryantalizm

Oryantalizmin Kısa Tarihi, Yücel Bulut, Küre Yayınları, İstanbul 2004, 199 s.

ISBN 9789756614143

İkbal Sena Salihoğlu¹

Giriş

“Yapılması gereken ötekini ticari ilişkiler ağı içinde çıkarlara uygun bir şekilde örgütlemeştir.” diyen Volney bu sözü ile “ötekini sömürmeyi sürekli hâle nasıl getirebiliriz” sorusuna cevap vermektedir. Bir öteki olarak nitelendirildiğimiz bu dünyada gerek siyasî ve toplumsal yapılanmalarımız ve gerek oryantalist muhayyilenin hâkim olduğu sosyal disiplinlerimiz ile nasıl örgütlendirildiğimizi anlama çabamız

bizi, oryantalizm olgusuna esaslıca bakmaya sevk etmektedir. Konuya dâir yapılan çalışmaların Doğu ve Batı'nın tarihi kadar eskiye götürülebileceği bilinmekle birlikte, bu çalışmaların son yüzyılda ivme kazandığı açıkça görülmektedir. Bunun hiç kuşkusuz iki temel sebebi vardır: Birincisi Batı'nın Doğu'ya dâir çalışmalarını sistemleştirebilmek adına Antropoloji, Arkeoloji, Filoloji, Sosyoloji gibi birçok farklı disiplin ihdas etmesiyle oryantalizmin de artık akademik bir disiplin hâline gelmiş olmasıdır. İhdas edilen yeni disiplinlerde açığa çıkarılan bilgiler, oryantalist çalışmaların daha sistematik ilerlemesini ve güçlü bir ağ kurmasını sağlamıştır. İkinci sebebi ise Edward W. Said'in 1978 yılında yayımlanan “Oryantalizm” adlı eserinde oryantalizme yapılan esaslı eleştiridir. Eser, dikkatleri oryantalizm ile sömürgeci

¹ Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi lisans öğrencisi. salihogluikbalsena@gmail.com

(Bu yazı Young Academia ve Server Genç Hanımlar Derneği iş birliğinde Dr. Sema NOYAN yönetiminde “Oryantalizm ve Ötekileştirme Yazarlık Atölyesi” kapsamında üretilmiştir.)

faaliyetler arasındaki sıkı ilişkiye çekmekte, hâkim olan oryantalizm algısını değiştirmektedir. Said'in eserinin ardından konuya dâir müteaddid görüşler ileri sürülmüş, telifler hız kazanmıştır. Yapılan birçok telif arasında Yücel Bulut'un eseri, konuya dâir kısa ve öz bilgiyi tarihi perspektiften ele alarak okuyucuya sunan değerli bir çalışmadır. Biz bu yazımızda, konuya giriş mahiyetinde bir eser olan Yücel Bulut'un "Oryantalizmin Kısa Tarihi" adlı eserini inceleyerek yapılan çalışmalara katkıda bulunmaya çalışacağız. İÜEF Sosyoloji bölümü mezunu olan Yücel Bulut, doktora tezini şarkiyatçılık üzerine yapmıştır. Yücel Bulut oryantalizm üzerine birçok konferans vermiş, makaleler yazmış, son olarak da "Oryantalizmin Kısa Tarihi" adıyla bir kitap meydana getirmiştir. Sekiz alt başlıktan müteşekkil olan eserin ilk bölümünde oryantalizmin ne olduğu ve kime oryantalist denildiği üzerinde durulur. Oryantalizmin ne olduğuna dâir tarihi süreç içinde birçok muhtelif tanım yapılmıştır. Bu muhtelif tanımlar, müspet ve menfi olmak üzere iki kategori altında toplansa da netice itibariyle bütün bu oryantalist çalışmalar aynı çizgi üzere seyretmektedir: Batı'nın Doğu'ya olan ilgisi. Bu ilginin tarihi süreç içinde uğradığı değişiklikleri ele almak netice itibariyle bize oryantalizmin tarihini verecektir. Yazar bu sebeple kitabın ilk bölümünde, oryantalizmin muhtelif tanımlarına vurgu yapmakta ve kavramın muğlaklığına işaret etmektedir. Ardından gelen her bir bölümde tarihin belli bir dönemini ele almış ve oryantalizmin o dönemdeki değişim ve dönüşümlerinden bahsederek bu muğlaklığı tavzih etmiştir. 1973 yılında düzenlenen 29. Uluslararası Oryantalistler Kongresinde, Doğu'nun bölgelere ayrılması ile bölge uzmanlarının yetişmesi ve bilhassa Said'in oryantalizme yönelttiği eleştiriler sebebiyle, oryantalizm kavramının tedavülden kaldırılma kararının alınması, bizlere tarihi süreç içinde muhtelifleşen oryantalizm algısının son veçhesini sunmaktadır. "Oryantalizmin tarihi, Doğu ve Batı'nın tarihi kadar eskidir." diyen yazar, bu savını tafsilatlı bir şekilde ikinci bölümde okuyucuya sunmaktadır. Bu bölümde Doğu ve Batı kavramlarının etimolojisi üzerinde durulmuş, Avrupa kavramının ilk olarak bir mitolojide Girit kralının eşinin adı olarak geçtiği, zamanla bütün Yunan coğrafyasını çağrıştıracak şekilde kullanılmaya başlandığından

bahsedilmiştir. Aynı şekilde Doğu kavramının zamanla yaşadığı kapsam genişlemesi keyfiyetine değinilmiştir. Bilindiği üzere toplumların medeniyet kurabilmeleri yerleşik hayata geçmelerine bağlıdır. Coğrafi şartları tarımsal faaliyetlere elverişli olan Doğu toplumları, Batı'dan daha önce medeniyet kurma imkânını elde etmiştir. Yazar bu hususlara değinerek Batı'nın Doğu'ya olan ilgisini ilkçağlara kadar uzanan tarımsal faaliyetler ile başlatır. İkinci bölümün başında yazar, Hegel'in Köle-Efendi diyalektiğini zikrederek tarımsal faaliyetler ile başlayan bu ilginin son veçhesini ortaya koymaktadır. Doğu Batı arasındaki ayırım Hegel'in düşüncesi ile insanlık dışı keskin bir ayrıma dönüştürülmüştür. Bu diyalektiğe göre Batı, efendi olarak var olmak için kendisinden başka olan ötekine, diğer deyimle bir köleye ihtiyaç duymaktadır. Doğu'yu ötekileştirerek köle hâline getirme çabaları esasında Batı'nın var olma çabasıdır. Yazarın, "oryantalizmin tarihi, bize Batı'nın tarihini sunmaktadır" demesi bu sebeptedir. İlk çağlara uzanan Doğu Batı ayırımından bahseden yazar, üçüncü bölümde Batı'nın Orta Çağında hâkim olan Doğu algısına yer verir. Batılı tarih yazımına göre Orta Çağ, M.S. 5.yy ila 15.yy arasını kapsamaktadır. İslâm'ın doğuşu ise bu süreç içinde gerçekleşmiştir. İslâm'ın, kısa sürede orta Asya ve Avrupa sınırlarına kadar ilerleyişi, Batı'nın Doğu algısının İslâm olarak değişmesine sebebiyet vermiştir. Böylece Doğu-Batı karşıtlığı Batı-İslâm karşıtlığına dönüşmüştür. 1095 yıllarından itibaren İslâm âlemine sekiz Haçlı Seferi düzenlenir. Haçlı seferleri ile Doğu'nun ticarî mallarının ve birçok felsefî eserinin Batı'ya taşınması, Batı'da düşünceye ket vuran kilisenin sorgulanmasını beraberinde getirir. İçinde bulunduğu geri kalmışlıktan kurtulmak isteyen Batı dünyası, Doğu'yu araştırmaya daha çok önem verir. Böylece 1312'de ilk olarak dil kürsüleri kurulur ve Doğu'ya yönelik seyahatler hız kazanır. Orta Çağ Batı muhayyilesinin Doğu'ya bakışı düşmanca olsa da bu bakış 16.yy'da bir nebze olsun objektifleşmeye başlar. 16.yy'da Batı tarafından İslâm'ın sistematik olarak karalandığı söylenemese de birçok yazarın seyahatnamelerinde Doğu'ya dâir suni bilgilere yer vermeleri, Batı'nın Doğu'ya olan ilgisini ve merakını gözler önüne sermektedir. Dördüncü bölümde, Aydınlanma Çağında Doğu'dan bahseden yazar, 17. ve 18. yy'da hâkim olan Doğu

algısını okuyucuya sunmaktadır. Bu dönemde Doğu algısı Orta Çağ'daki kadar düşmanca olmasa da karalama politikası devam etmektedir Doğu'nun özellikle 17.yy'dan sonra politik bir yaklaşımla, 18.yy'dan sonra ise oryantalist bir algıyla insanlığa sunulduğu görülmektedir. Yazar bu bölümde Doğu'nun nesne olarak 'şey'leştirilirken, İslâm'ın da nesneleşen Doğu'nun gölgesinde yok edilmeye çalışıldığını dile getirir. "19.yy'da Doğu Araştırmaları" adını verdiği beşinci bölüme, 19.yy'ın dünya tarihi üzerinde haiz olduğu büyük öneme işaret ederek başlar. Fransız ihtilali ve 1798 Napolyon'un Mısır'ı işgali oryantalizm üzerinde çok büyük değişikliklere sebebiyet vermiştir. Bu savaş ile milletlerin savaşmadan da esir alınabileceği ortaya çıkmıştır. Zira Napolyon, Mısır topraklarına Doğu despotizmine karşı bir kahraman olarak girmiştir. Emperyalist faaliyetlerinin meşruiyetini böylece ürettikleri oryantalist bilgi ile sağlamışlardır. Bugün birçok Doğu ülkesinin, Batı demokrasisi ile güç kazanabileceklerini düşünmeleri, oryantalist muhayyilenin zihinlerde işgal ettiği yeri göstermesi açısından dikkate değerdir. 19.yüzyılın hâkim algısını şekillendiren diğer bir husus, Hegel'in "Tarih Felsefesi" adlı eserinde insanlığa sunduğu, Doğu'nun, tarihin çocukluğunu ifade ettiği ve artık tarihe hiçbir etkisinin olamayacağı düşüncesidir. Bütün bu gelişmeler neticesinde 19.yüzyılda Avrupa, kurumlarıyla ve bilim dallarıyla yeniden yapılanmıştır. Filoloji, Antropoloji, Arkeoloji gibi birçok çalışma alanı Doğu'yu tanıma adına oluşturulmuştur. Aynı şekilde oryantalizmin de yeni açılan çalışma alanlarından destek alarak yeni bir disiplin hâline gelmesi 19.yüzyıl içerisinde olmuştur. Eserin altıncı bölümünde 1.Dünya Savaşı'nın oryantalist çalışmalara tesirinden bahsedilmiştir. 1. Dünya Savaşı sonrası Batı'nın süper güç olma vasfı sorgulanmış, böylece Batı'nın kendine olan özgüveni zayıflamıştır. Batı medeniyetine eleştiriler yöneltmiş, özellikle Spengler ve Toynbee ile Doğu kültür ve medeniyetlerinin, tarih içindeki hakkı bir nebze olsun teslim edilmiştir. Buna rağmen oryantalist muhayyile aynı çizgide devam etmiş, yeni şartlar altında Doğu'yu hâkimiyet altına almanın yollarını aramıştır. Eserin yedinci bölümünde dünya üzerinde köklü değişikliklere yol açan, dünyanın ABD ve SSCB olmak üzere iki kutba bölünmesine sebep olan 2.Dünya Savaşı'ndan ve bu siyasî ve

sosyal değişimlerin oryantalist çalışmalara tesirlerinden bahsedilir. Savaş sonrası BM, WHO, UNESCO gibi birçok kurum oluşturularak yeni dünya düzeni tesis edilmiştir. Smrgeleştirilen bölgelerin nasıl modernleştirileceği/ Batılılaştırılacağı sorusuna yönelik birçok sosyal disiplin yeniden oluşturulmuştur. Yazar bu bölümde İngiltere ve SSCB'deki oryantalist çalışmalar hakkında kısaca bilgi vermekte, Sovyet Rusya'nın da ABD gibi Doğu'yu nesneleştirmekten öteye geçemediğini söylemektedir. Zira her iki taraf da Doğu'yu kendi ideolojilerini gerçekleştirecekleri bir nesne olarak görmektedir. Kitabın son bölümünde yazar, oryantalizm tarihinde oldukça müessir olan, Said'in "Oryantalizm"i hakkında bilgiler vermekte ve söz konusu kitaba yapılan eleştirileri zikretmektedir. Said'in eseri ile eleştiriler ivme kazanmış olsa da bu eleştirilerin tarihini oryantalizmin tarihi kadar eskiye götürmek mümkündür.

SONUÇ

Netice itibariyle görmekteyiz ki; Batı'nın Doğu'ya ilgi duymasıyla başlayan oryantalizm, tarihi süreç içerisinde akademik bir disiplin olmanın da ötesine geçerek bir eylem hâline dönüşmüştür. Son yüzyıldır kıtalar üzerinde ve bilhassa Ortadoğu olarak tesmiye edilen bölge üzerinde yaşanan sömürgeci faaliyetler, oryantalist bilginin eyleme dönüşümünü bize açıkça göstermektedir. Üretilen bilgiye göre "Doğu despottur, kendini yönetemez", bu nedenle Batı'nın Doğu'yu yönetmesi gerektiğine inanılır. Yapılmak istenenin Doğu'yu Batılılaştırmak/ modernleştirmek adı altında sömürgeleştirmek olduğu zamanla aşıkr hâle gelmiştir. Doğu'yu öteki hâline getirerek kendi benliğini inşa eden Batı, "Doğu'nun geri kalmışlığı" söylemini yayarak kendi benliğini tüm bölgelerde kabul ettirmek ister. Buradan hareketle oryantalizmin bir kültür emperyalizmi de olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bizim için mühim olan oryantalizmi ayakta tutan sistemi zezebilmektir. Modern bilgi-siyasal bilgi birlikteliğine dikkat çeken Said ve modern bilginin eleştirisini yaparak pek çok akademik disiplinin temelini sarsma iddiasında olan Wael B. Hallaq'ın eserleri oryantalizmin kurulu olduğu sistemi anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu eserlere

geçilmeden önce ise okunması gereken en önemli eser, konuya dâir genel bir bakış sunması ve kısa ve öz bilgiyi ihtiva etmesi itibariyle Yücel Bulut'un "Oryantalizmin Kısa Tarihi" adlı kitabıdır. Kitabın tarihi dönemlere göre tasnif edilerek sunulması okuyucuya anlayış kolaylığı sağlamaktır. Kitabı mütalaa ettikten sonra açığa çıkmaktadır ki; oryantlizmin tarihini okumak esasında dünya tarihini okumaktır. Oryantalizm, geçmişini bilmek, bugünü anlamlandırabilmek ve geleceği hakiki bilgiler üzerine inşa edebilmek adına üzerinde durulması gereken bir çalışma alanı olarak hayatımızın içindedir.